

# SOCIÁLNA AKTIVITA A MNOHOSTRANNÝ ROZVOJ OSOBNOSTI

MAGDA HOLUBOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HOLUBOVÁ, M.: Social Activity and Manysided Development of Personality. *Filozofia*, 35, 1980, No 2, p. 169—181

The study points out at the relevance of social activity and social responsibility for the manysided development of personality. Social activity is defined as an intentional transforming activity of social relevance which helps a positive change of objective reality in the direction of a further social progress.

Starting from Marx's definition of man on the basis of his active substance, of his practical — transforming relation to the surrounding reality the authoress extrapolates this idea to the socialist personality as a new quality in the process of development and emancipation of man's intrinsic powers and she sees *in social activity its elementary ontological determination*. She emphasizes the need of a harmonic connection of various kinds of activities and points out the problem of social responsibility. She discloses the possible causes (both subjective and objective ones) of the insufficient grade of the development of social activity in the contemporary stage of building-up the socialist society and goes in search of its rectification and further development.

Nastolením nových sociálno-ekonomických vzťahov vytvorila socialistická spoločnosť predpoklady pre radikálne zmeny vo všetkých oblastiach života. Od základu sa zmenilo postavenie človeka v sústave spoločenských vzťahov, charakter práce, vzťah človeka k produktu vlastnej činnosti i výsledkom práce iných. Medzi masami pracujúcich sa utvárajú podstatné spoločné črty, ktoré tvoria základ pre integráciu záujmov, sociálnych potrieb, ideového a politického zamerania. Dochádza ku kvalitatívnej prestavbe v oblasti svetonázorovej, k rozširovaniu kultúrneho a duchovného obzoru pracujúcich, ale aj k citelnému posunu sumy morálnych hodnôt, noriem, princípov, postojov, názorov na zmysel života, individuálne šťastie a hlavné životné ciele.

Najradikálnejší vplyv má však zmena spoločenských vzťahov a zrušenie ich antagonistického charakteru na postavenie človeka v spoločnosti. Odstránením základných foriem odcudzenia vznikajú po prvýkrát predpoklady pre jeho totálnu emancipáciu, pre uplatnenie a rozvinutie všetkých tvorivých potencií. Myšlienka oslobodenia človeka a mnohostranného rozvoja jeho bytostných síl je základným východiskom, ale i konečným cieľom všetkých filozofických reflexií K. Marxa, a to nielen v jeho raných prácach, ktoré sa bezprostredne zaoberajú problémom človeka, ale rovnako v období, kedy sa venoval ekonomickým otázkam. Aj za *Kapitálom* ako vrcholným dielom v oblasti politickej ekonómie sa na pozadí dôkladnej analýzy kapitalistických výrobných vzťahov neustále črtá problém človeka a systém spoločenských vzťahov



je skúmaný práve z hľadiska toho, že v nich a najmä v ich ekonomickej báze objavil autor základ všetkých možností i prekážok pre rozvoj bytostných síl človeka. Zrušením antagonistických triednych protikladov vyplývajúcich z existencie súkromného vlastníctva a realizáciou ideí marxizmu-leninizmu vo forme socialistických spoločenských vzťahov sa do centra pozornosti spoločnosti dostáva osobnosť a vytvorenie potrebných predpokladov pre jej mnohostranný rozvoj, Marxovými slovami — pre „návrat človeka ku svojej druhovej podstate“, ktorej sa následkom moci kapitálu odcudzil.

Pri nasledujúcich úvahách o možnostiach a predpokladoch rozvoja človeka v podmienkach socializmu i pri hľadaní reálnych ciest pre urýchlenie tohto procesu vjdeme preto práve z „druhovej podstaty“ človeka v Marxovom chápaní: „Zviera a jeho životná činnosť sú bezprostredne totožné. Zviera sa nelíši od svojej životnej činnosti. Samo je *touto činnosťou*. Človek zo svojej životnej činnosti samej robí predmet svojho chcenia a vedomia. Uvedomuje si svoju životnú činnosť. Nie je to určenosť, s ktorou bezprostredne splýva. Vedomá životná činnosť odlišuje človeka od životnej činnosti zvierata. Práve jedine tým je rodovou bytosťou...“ (1, s. 76) V *Ekonomicko-filozofických rukopisoch* Marx v tejto súvislosti ďalej píše, že „v spôsobe životnej činnosti spočíva celý charakter určitého druhu, jeho druhový charakter a slobodná vedomá činnosť je druhovým charakterom človeka“. (1, s. 76) I všeobecne známe Marxovo porovnanie včely a staviteľa ukazuje na význam cieľavedomej a tvorivej činnosti pre podstatu človeka. Ako jediný živý tvor prírody dokáže sám ovplyvňovať podmienky svojho života, pretvárať objektívnu skutočnosť v záujme uspokojenia svojich potrieb. V procese premeny prírody, v procese prakticko-pretvárajúcej činnosti dochádza však i k premene človeka samého. Činnosť je na jednej strane cestou pretvárania materiálneho sveta pre potreby človeka, praktického dobývania a humanizovania objektívneho sveta ľudským činiteľom. Na druhej strane je procesom, prostredníctvom ktorého sa objektivizuje sama podstata človeka. Len prostredníctvom činnosti, vedomej a cieľavedomej aktivity sa človek plne afirmuje ako druhová bytosť. Len cez ňu nadväzuje skutočný kontakt s okolitým materiálnym svetom, pretvára ho a vytvára „ľudský svet“, svet pre človeka. Vďaka činnosti sa človek nielen vyčlenil ako osobitný druh zo zvieracej ríše, ale s rozvojom a diferenciáciou činností sám podlieha podstatným zmenám, možno povedať, že v procese rozvoja druhov činností pokračuje (aj keď veľmi pomalá) biologická evolúcia človeka, formujú sa jeho nové psychofyzické a kultúrne vlastnosti. T. M. Jaroszewski v jednej zo svojich prác hovorí: „V tomto chápaní... môže byť človek tvorcom svojho nie—ja (medziľudských vzťahov, dejín) a zároveň svojej vlastnej osobnosti... V tomto zmysle sme aktívnym subjektom, spoluzodpovedným za všetko, čo sa stáva súčasťou našej stále sa obohacujúcej osobnosti.“ (2, s. 55) Na inom mieste píše, že „človek ako aktívne, ve-

dome a účelne konajúci subjekt je sám zložkou sveta, ktorý ho obklopuje a zároveň tento svet svojou činnosťou mení, a tým vytvára veci, ktoré sa stávajú súčasťou „ľudského sveta“ a majú pečať ľudskej tvorivosti. Aktívna výrobná činnosť človeka je nielen púhym prostriedkom k životu, ale tiež, ako to povedal Marx, bezprostredným prejavom samotného života, hodnotou samou osebe.“ [2, s. 91]

K najvýznamnejším zásluhám K. Marxa nepatrí ani tak zdôraznenie aktivistického hľadiska v nazeraní na človeka, ale predovšetkým to, že myšlienku aktivizmu preniesol do novej materialistickej interpretácie. Keď totiž hovorí o činnosti či aktivite, je vždy evidentné, že má na mysli konkrétnu, predmetnú, predmetno-pretvárajúcu aktivitu — výrobnú, poznávaciu či umeleckú — ale vždy v jej spojení s objektívnou realitou.

Ak Marx v *Ekonomicko-filozofických rukopisoch* z r. 1844 zdôraznil túto činnú podstatu človeka, súčasne v tom istom diele ukazuje na nemožnosť jej plnej realizácie v podmienkach spoločenských vzťahov založených na nadvláde kapitálu. Odhaľuje zákonite negatívne dôsledky kapitalistických spoločenských vzťahov na prácu ako základnú formu predmetnej aktivity. Ukazuje na jej deformovaný charakter a na trojaké odcudzenie robotníka v procese pracovnej činnosti — vo vzťahu k produktom jeho práce, k samému aktu výroby i k rodovému životu. Toto poznanie ho doviedlo k záveru, že nevyhnutným predpokladom totálnej realizácie činnnej podstaty človeka je preto „komunizmus ako pozitívne zrušenie súkromného vlastníctva ako ľudského sebaodcudzenia, a preto ako skutočné prisvojenie ľudskej podstaty človekom a pre človeka; preto ako úplný, uvedomený a v rámci celej bohatosti doterajšieho vývinu uskutočnený návrat človeka k sebe ako spoločenského, t. j. ľudského človeka“. (1, s. 94)

Myšlienka totality človeka, rozvinutia jeho tvorivých schopností v jednotlivých druhoch činnosti a teda potvrdenia a realizácie samej rodovej podstaty človeka nadobúda reálne dimenzie až po uskutočnení takej radikálnej zmeny v spoločenských vzťahoch, akú predstavuje socialistická revolúcia. Od tohto významného bodu zvratu historického vývoja sa idea všestranného rozvoja človeka stáva súčasťou — i konečným cieľom — konkrétneho politického programu. Boli odbúrané medze rozvoja osobnosti, vyplývajúce z jej triedneho postavenia a vytvorené základné predpoklady pre to, aby ľudská činnosť nadobudla opäť svoj pravý rozmer, t. j. aby nebola prostriedkom zabezpečenia existencie, ale prejavom samej bytostnej podstaty človeka. Vznikli podmienky pre to, čo J. Bodnár nazýva „predstihom všeobecného ľudského rozvoja“. Pritom má na mysli „takú kvalitatívnu premenu spoločenských a ľudských súvislostí a predpokladov života, ktorá umožní začleniť sféru ľudského života ako nového dynamického činiteľa do progresívneho pohybu civilizácie. Základným predpokladom takejto premeny je úplné rozvinutie tvorivej ľudskej aktivity, *povýšenie tejto aktivity na základnú ľudskú potrebu*.“ [3, s. 222]

Na prahu vzniku druhu homo sapiens došlo k premene biologickej živočíšnej aktivity, založenej na vzťahu podnet—akcia a zakotvenejej vo fyziologickej základni, na činnosť špecificky ľudskú. No v priebehu antropogenézy zaznamenala i táto špecificky ľudská činnosť prudký vývoj. Bohatosť ľudských dejín predstavuje konieckoncov rozmanitosť ľudskej činnosti. Aktivita človeka, spočiatku motivovaná jednoduchými biologickými potrebami, nadobúdala postupne čoraz viac aspekt uvedomenosti a tvorivosti a v priebehu vývoja sa ďalej diferencovala. Pritom neustále narastala samostatnosť každého jednotlivca, ale na druhej strane aj ich nevyhnutná súčinnosť a zákonité vzájomné prepojenie všetkých druhov činnosti v rámci spoločnosti. Spolu s vývojom a kultiváciou ľudských potrieb sa rozvíjali i druhy a formy činností ako prostriedky ich uspokojovania a vznikli také druhy aktivity, ktoré sa neviažu na biologický základ človeka a sú motivované tzv. vyššími, t. j. kultúrными, etickými a estetickými potrebami.

V súvislosti so špecificky ľudskou činnosťou sa často používa pojem sociálnej aktivity a neraz sa im pripisuje synonymický význam, pretože každá ľudská činnosť sa realizuje v spoločenskom kontexte, objektívizuje sa v medziludských vzťahoch a zákonite nejakým spôsobom — pozitívne či negatívne — ovplyvňuje život iných jedincov. Niektorí autori vychádzajú z tejto spoločenskej dimenzie ľudskej činnosti a sociálnu aktivitu chápu v tomto širokom význame ako každú ľudskú činnosť. Na druhej strane sa v literatúre stretáme aj s názorom, ktorý zužuje pojem sociálnej aktivity len na oblasť spoločensko-politickú a na sféru verejného života. Aby sme sa vyhlí prípadným nezrovnalostiam vyplývajúcim z mnohoznačnosti samého pojmu „sociálna aktivita“, považujeme za potrebné uviesť jej stručné vymedzenie v našom chápaní. Prípadáme sa k tým autorom, ktorí vzťahujú pojem sociálnej aktivity na rozmanité druhy činnosti — výrobnú, poznávaciu, umeleckú atď. — ale súčasne ju vymedzujú kvalitatívnymi aspektmi. Pod sociálnou aktivitou rozumieme *cielavedomú pretvárajúcu činnosť spoločenského významu, ktorá napomáha pozitívnu premenu objektívnej skutočnosti v smere ďalšieho spoločenského pokroku.*

*Prvé kritérium* vylúči z takéhoto normatívneho chápania sociálnej aktivity tie druhy činnosti, ktoré sú zamerané na uspokojovanie biologických potrieb. Zdôraznením jej tvorivého charakteru nemôžeme tento pojem vzťahovať na činnosť vykonávanú povrchno, stereotypne, bez uplatnenia celého bohatstva ľudskej osobnosti. Z tohto hľadiska možno uvedomelý tvorivý prístup k vlastnej každodennej práci, patriacej do akejkolvek sféry — či ide o prácu fyzickú či duševnú — skôr označiť za sociálnu aktivitu ako nezodpovedne, ľahostajne a formálne vykonávanú činnosť v sociálno-politickej oblasti.

*Druhé kritérium* sa vzťahuje na motívy a ciele aktivity. Nespĺňa ho taká spoločenská angažovanosť, ktorú motivujú vlastné egoistické po-

hnútky, osobný prospech či hromadenie materiálnych statkov. Predpokladá, aby osobnosť plne akceptovala potreby, záujmy a ciele spoločnosti a aby sa usilovala o vzájomnú dialektickú jednotu osobného a spoločenského. Východiskom takto chápanej sociálnej aktivity sú spoločenské potreby a záujmy, s ktorými sa osobnosť v najvyššej možnej miere identifikovala. Toto druhé kritérium súčasne úzko súvisí so zložitým problémom chápania spoločenského pokroku. Vylučuje hodnotový a morálny relativizmus, ktorý neguje všeobecnú záväznosť princípov konania, nepripúšťa možnosť objektivity v hodnotení jeho dôsledkov a z toho vyvodzuje, že kategória pokroku sa vymyká akýmkoľvek všeobecne platným kritériám. Marxizmus jednoznačne prekonal relativizmus v hodnotení spoločenského pokroku. Pokrok chápe ako vzostupnú tendenciu spoločenského vývoja, ktorá zahŕňa jednak stále vyššie stupne nadvlády človeka nad prírodou, jednak mieru vlády človeka nad spoločnosťou a nad sebou samým. Práve tento moment je z hľadiska progresívneho vývoja spoločnosti mimoriadne dôležitý. Uvoľňovanie závislosti človeka od prírody sa v dejinách často uskutočňovalo cestou narastania jeho závislosti od vlastných výtvorov i od spoločenských vzťahov. Technický pokrok a vývin výrobných síl nemusí vždy plodiť pozitívne dôsledky z hľadiska všeobecného pokroku. Marxizmus dokáže zohľadniť aj dialektiku progresívnych a regresívnych momentov spoločenského vývoja a pri hodnotení pokroku vychádza z podmienok danej etapy historického vývoja tej ktorej spoločensko-ekonomickej formácie.

V našej súvislosti, keď ide o uplatnenie kritéria pokroku vo vzťahu k sociálnej aktivite, sa obmedzíme na konštatovanie, že v konkrétno-historickom pláne progresívnu premenu skutočnosti znamená ďalší rozvoj socializmu a postupný prechod k jeho vyššiemu štádiu — komunizmu. Orientácia činnosti týmto smerom je meradlom hodnotenia socialistickej sociálnej aktivity a z tohto hľadiska nemusí ísť len o doslova revolučnú, prevratnú a novátorskú činnosť vo vedeckovýskumnej či technickej sfére. Veď komunistická perspektíva predpokladá nielen završenie procesu budovania materiálnej základne novej spoločnosti, ale súčasne vyžaduje, aby sa komunistické vzťahy uplatnili vo všetkých oblastiach života spoločnosti. Preto do kategórie sociálnej aktivity zahŕňame aj také druhy činností, prostredníctvom ktorých sa zabezpečuje napr. každodenný plynulý život v rodine, pretože aj tento patrí k jednej z nevyhnutných podmienok harmonického rozvoja jej členov. Podobne sem zaraďujeme napríklad individuálne vzdelávanie a takú záujmovú činnosť, ktorá umožňuje uplatňovať tvorivé schopnosti osobnosti a prispieva k jej celkovému kultúrnemu rastu.

\*\*\*

Ak výjdeme z Marxovej definície človeka na základe jeho činnejšej podstaty, prakticko-pretvárajúceho vzťahu k okolitej realite a extra-

polujeme túto myšlienku na *socialistickú* osobnosť ako novú kvalitu v procese rozvoja a emancipácie bytostných síl človeka, potom jej *základnú ontologickú určenosť možno vidieť v jej sociálnej aktivite* (v zmysle predchádzajúceho vymedzenia). Len ak individuum koná sociálne, len ak prostredníctvom takejto činnosti realizuje svoju podstatu, len tak môže dosiahnuť integrálnu emancipáciu a všestranný rozvoj svojej osobnosti. Z tohto hľadiska nemožno v sociálnej aktivite vidieť len možnosť zabezpečenia existencie, ale treba sa na ňu pozeriť ako na *hodnotu samu osebe*. Keďže jej prostredníctvom sa jednotlivec stáva spolutvorcom svojej osobnosti, predstavuje i konečný cieľ formovania všestranne rozvinutého socialistického človeka. V tom je práve nový rozmer, ktorý získava sociálna aktivita v podmienkach socialistickej a komunistickej spoločnosti — mení sa z prostriedku na cieľ. Jej miesto je na vrchole hodnotovej hierarchie, ktorá bude výsledkom procesu kultivácie všetkých ľudských potrieb, keď — slovami Marxa — „na miesto ekonomického *bohatstva* a *biedy* nastupuje *bohatý človek* a *bohatá ľudská* potreba. Bohatý človek je zároveň človek, ktorý *potrebuje* totalitu ľudského životného prejavu. Je to človek, v ktorom vlastné uskutočnenie existuje ako vnútorná nevyhnutnosť, ako nutnosť.“ (1, s. 101)

Pojem mnohostranne rozvinutej socialistickej osobnosti implicitne zahŕňa rozvoj sociálnej aktivity. „Mногоstranne rozvinutá osobnosť je taká, ktorá v maximálnej miere rozvíja svoj talent a schopnosti v slobodne zvolenej a ju uspokojujúcej činnosti, ktorá na úrovni súčasného vedeckého poznania ovláda svoju základnú profesiu (disciplínu) a súčasne vlastní to minimum schopností a poznatkov, ktoré jej umožňuje úspešne sa zúčastniť v základných sférach spoločenského života, prejavovať sociálne významnú aktivitu. Многоstranný rozvoj osobnosti je spojený predovšetkým s výchovou a formovaním šírky a mnohostrannosti materiálnych i duchovných záujmov, ľudských schopností a činností.“ (4, s. 65)

Ak hovoríme o sociálnej aktivite, nesmieme zabúdať, že je dynamickým javom, že jej obsah, formy a zameranie sa menili konkrétne-historicky, ale že k modifikácii jej foriem dochádza aj v súvislosti s rozvojom osobnosti a so zmenami jej miesta a úlohy v štruktúre spoločenských vzťahov. Rôzne druhy sociálnej aktivity sa spravidla prelínajú. J. A. Anafrijev hovorí o jej „vertikálnom a horizontálnom členení“. „Pri vertikálnom členení sa prihliada na úroveň aktivity v jednej konkrétnej sfére života, napr. v pracovnej, a pri horizontálnom na jej šírku a mnohostrannosť, napríklad účasť v spoločensko-politickom živote, vzťah k literatúre, umeniu atď.“ (5, s. 113) Ak zdôrazňujeme mnohostrannosť sociálnej aktivity, neznamená to všestrannosť (aj keď sa tento výraz často — podľa našej mienky neoprávnene — používa), ale predovšetkým *harmonické* prepojenie rôznych druhov činnosti. Nemôže to znamenať, že každý má byť rovnako aktívny v oblasti materiálnej

výroby, vedecko-technického výskumu či vo sfére umenia. Vylučujú to jednak individuálne vnútorné predpoklady a schopnosti osobnosti, jednak rozmanitosť spoločenského života a široká paleta činností nevyhnutných pre jej ďalší rozvoj. Mnohostrannosť sociálnej aktivity neznamená rozdrobenie osobnosti na maximum druhov činností za cenu dôslednosti a hĺbky. Rovnako sa nemožno vyhnúť určitej hierarchizácii medzi nimi, ktorá by však mala prirodzene vyplynúť z individuálnych schopností každého jednotlivca. Takéto chápanie mnohostrannosti sociálnej aktivity nevyklučuje ani úzku odbornú a profesionálnu špecializáciu, ale na druhej strane nie je v súlade s úzko jednostrannou orientáciou osobnosti a so zanedbaním jej celkového kultúrneho, morálneho a estetického rastu.

Základnou a najvýznamnejšou formou sociálnej aktivity je pracovná činnosť. Práve nový, uvedomelý a zodpovedný vzťah k práci by mal byť najvýraznejším odrazom zmeny v podstate spoločenských vzťahov, ktorú uskutočnila socialistická revolúcia. V nových podmienkach práca stráca svoj odcudzený charakter a stáva sa základným prostriedkom sebaopotvrdenia osobnosti. Bolo by však idealizáciou súčasného stavu, keby sme tvrdili, že práca bola už v našej spoločnosti nahradená slobodnou dobrovoľnou činnosťou, ale v zásade nemožno poprieť, že svoju profesionálnu orientáciu si jednotlivec volí na základe svojich schopností, talentu a vytrvalosti a že spoločnosť mu umožňuje ich uplatnenie.

No nemenej dôležitou formou sociálnej aktivity, ktorá rovnako významne prispieva k rozvoju osobnosti, je politická angažovanosť a aktivita v spoločenských organizáciách. Prostredníctvom nej sa osobnosť môže bezprostredne zúčastňovať na živote spoločnosti, na riešení a prekonávaní problémov, na riadení a organizovaní výroby, na uplatňovaní a dodržiavaní socialistických princípov v praxi. Uvedomelá politická angažovanosť si vyžaduje ideovú vyspelosť, zainteresovanosť na výstavbe spoločnosti a raste hmotného blahobytu, ale i hodnotové orientácie, adekvátne socialistickej osobnosti. Na druhej strane však práve prostredníctvom politickej a spoločenskej aktivity dochádza najskôr k osvojeniu a upevneniu týchto črt u osobnosti. Účasťou na politickom živote spoločnosti nadobúda individuum pocit spolupatričnosti a zakoreneneosti v spoločenstve, v ktorom žije. Prostredníctvom nej sa utvárajú podstatné spoločné črty, ktoré tvoria základ pre integráciu záujmov ideového a politického zamerania.

Ale nielen ako robotník, lekár či vedec, nielen ako stranícky alebo odborový funkcionár uplatňuje socialistický človek svoje sily a schopnosti v záujme ďalšieho rozvoja spoločnosti a vlastnej osobnosti. Z jeho miesta v systéme spoločenských vzťahov vyplýva celý rad sociálnych rolí (rola rodiča, športového rozhodcu, umelca-amatéra či konzumenta kultúry), ktoré si rovnako vyžadujú zodpovedné a iniciatívne plnenie z nich vyplývajúcich úloh a ktoré sa môžu stať spôsobom uplatnenia jeho tvorivých schopností. V súvislosti s rozmanitosťou druhov

sociálnych aktivít, ktoré individuuum v spoločnosti vykonáva vzhľadom na svoje miesto v systéme spoločenských vzťahov, ukazuje už citovaný sovietsky autor J. A. Anufrijev na potrebu *harmonického súladu* jej rozličných druhov, „intenzity a šírky“: „Ak je osobnosť dostatočne činná vo svojom odbore, no nezúčastňuje sa na spoločensko-politickom živote (takých prípadov je dosť), takú osobnosť nemožno charakterizovať ako sociálne aktívnu. Na druhej strane, ak sa človek zúčastňuje na rôznych druhoch činností, no nikde neprejavuje dosť dôslednosti, pracovitosti a energie, tiež o ňom nemožno hovoriť ako o sociálne aktívnom.“ (5, s. 113)

Harmonické prepojenie rôznych druhov činností umožní zabezpečiť rozvoj všetkých stránok osobnosti — uplatnenie a rozvíjanie jeho intelektuálnych schopností i manuálnych zručností, jeho teoretickej fundovanosti, svetonázorovej a kultúrnej vyspelosti, ale súčasne dokáže sprostredkovať plný emotívny zážitok zo života, rozvoj ušľachtilých ľudských citov a nálad i kultiváciu potrieb.

V súvislosti s otázkou sociálnej aktivity (ako napokon v súvislosti s každým konaním či „nekonaním“ človeka) sa vynára staro-nový problém *sociálnej zodpovednosti*. Problém, ktorý siaha azda až do obdobia prvého zoskupenia ľudí v najprimitívnejšom spoločenstve, ktorý je však s mimoriadnou nástoľčivosťou nastolovaný práve v súčasnosti, keď sa pred človekom vďaka vedeckému poznaniu a obrovským technickým vymoženostiam otvorili možnosti rozhodovať o osude celého ľudstva. Slovo zodpovednosť skloňujeme vo všetkých pádoch, ak ide o hrozbu záhuby života na Zemi, o zasahovanie do genetického kódu alebo o problém eutanázie. Často sa však zabúda na to, že človek, zákonite žijúci v určitom spoločenstve, má zodpovednosť voči druhým a voči celej spoločnosti, a to nielen v tzv. „hraničných“ situáciách, ale i vo svojom každodennom konaní. Nesie zodpovednosť za každý svoj čin, dokonca aj za pasivitu, za to, že sa činu zriekol, prípadne sa k nemu z pohodlnosti neodhodlal, hoci objektívne okolnosti si práve naopak vyžadovali jeho zásah. Mimoriadnu dôležitosť nadobúda individuálna zodpovednosť — ako sa pokúsime ukázať — v podmienkach socialistickej spoločnosti, ktorá vytvorila základné predpoklady k tomu, aby sa človek mohol rozhodovať a konať slobodne už tým, že ho oslobodila spod nadvlády kapitálu a spod tlaku existenčných starostí.

Ak sa pristavíme pri probléme sociálnej zodpovednosti, rozhodne neuvažujeme o alternatívne: byť aktívny a niesť zodpovednosť, alebo sa zodpovednosti vyhnúť tým, že „si človek nepáli prsty“. Otázka znie skôr: *ako* konať a *do akej miery* môže a musí človek zodpovedať aj za prípadné negatívne dôsledky svojej činnosti.

Pod zodpovednosťou rozumieme obvykle schopnosť človeka uvedomovať si a predvídať svoje konanie a určovať ho v závislosti od toho, aké pozitívne či negatívne dôsledky môže mať. No tento subjektívny moment, vnútorná morálna kvalita človeka (ktorú označujeme ako



pocit zodpovednosti, zmysel pre zodpovednosť) nepokrýva celú šírku problému. Skutočne reálny rozmer nadobúda až v súvislosti s objektívnou mierou zodpovednosti, ktorá je určovaná konkrétnymi okolnosťami a možnosťou výberu medzi viacerými variantmi konania. Tým sa súčasne dištancujeme od existencialistického hypertrofovania samého pocitu osobnej zodpovednosti, pretože vedie k záveru, že „človek je zodpovedný za všetko“ a pritom úplne ignoruje úlohu objektívnych okolností a reálnych možností, ktoré individuum má. Zodpovednosť predpokladá predovšetkým poznanie všetkých možností konania v danej situácii, predvídanie jeho následkov, uváženie ich pozitív a negatív z hľadiska spoločenského pokroku a v neposlednom rade predpokladá vôľový moment, potrebný na realizáciu takto zodpovedne zvoleného činu. Vedecké poznanie historickej nevyhnutnosti a zákonitosti spoločenského vývoja, ktoré poskytuje marxizmus-leninizmus, poznanie potrieb a záujmov spoločnosti, slobodná voľba vlastného profesionálneho miesta v súlade s individuálnymi schopnosťami a predpokladmi a najmä samotné princípy socialistickej demokracie dávajú socialistickej osobnosti možnosť rozhodovať sa s hlbším pochopením vecí, voliť svoje konanie s väčšou zodpovednosťou. (Samozrejme, že teoretická i praktická neznalosť zapríčinená vlastnou nedbanlivosťou neznižuje mieru zodpovednosti). Ak má osobnosť zo strany spoločnosti zabezpečené všetky tieto základné predpoklady pre správne rozhodovanie a konanie a sama chce využiť svoje sily v prospech spoločnosti, nemusí sa báť bremena zodpovednosti, nemusí pred ňou unikať a prenášať ju na druhých. Zrieknutím sa zodpovednosti, skrývaním sa za kolektív alebo za pasivitu degraduje človek sám seba, stráca svoj originálny a tvorivý rozmer, zrieka sa možnosti zúčastňovať sa na živote spoločnosti. Výška sociálnej zodpovednosti je prirodzene priamo úmerná závažnosti postavenia individua v systéme spoločenských vzťahov, miere moci a možností rozhodovania. No rozhodujúce je, aby sa zodpovedný prístup vo všetkých sférach spoločenského života stal prirodzenou vlastnosťou socialistickej osobnosti a aby ho plne uplatňovala práve v rôznych druhoch svojej sociálnej aktivity.

\*\*\*

Hovorili sme o sociálnej aktivite a sociálnej zodpovednosti ako o nevyhnutnom predpoklade a súčasne základnom prostriedku mnohostranného rozvoja socialistickej osobnosti. Nazdávame sa, že táto významná úloha sociálnej aktivity zostávala relatívne málo využitá v našom ideovo-výchovnom a propagandistickom pôsobení na masy pracujúcich. Ak sa zdôrazňovala nevyhnutnosť sociálnej aktivity, zväčša sa ukazovalo na jej potrebu z hľadiska ďalšej výstavby spoločnosti a na túto druhú funkciu — prostriedok rozvoja osobnosti — sa pri argumentácii často zabúdalo. Preto sa ťažisko našej pedagogickej a ideo-

vovýchovnej činnosti musí podľa nášho názoru v súčasnom období viac orientovať týmto smerom: poukazovať na to, že plným životom žije človek len vtedy, ak je spoločensky činný, ak objektivizuje svoju podstatu v spredmetnených výtvoroch činnosti, ale i v ideách, postojoch a v osobných medziludských kontaktoch, ak vidí a chápe zmysel svojej aktivity a súčasne dokáže zodpovedať za jej následky; zdôrazňovať, že individualizmus, pasivita, konformizmus a skrývanie sa za anonymitu kolektívu sú (najmä v podmienkach socializmu, ktorý vytvára všetky predpoklady pre všestranné uplatnenie schopností človeka) dobrovoľným zrieknutím sa svojej bytostne ľudskej podstaty.

Bližší pohľad na spoločenskú realitu nás bezpochyby donúti konštatovať, že súčasný stupeň rozvoja sociálnej aktivity nezodpovedá danému štádiu rozvoja socialistickej spoločnosti a že na tomto poli má naša spoločnosť ešte bohaté rezervy. Aby sa však mohli plne využiť, treba odhaľovať a odstraňovať aj prípadné prekážky a brzdy aktivizácie každého člena spoločnosti.

Vcelku možno príčiny nedostatočného rozvoja sociálnej aktivity rozdeliť na subjektívne a objektívne. *Subjektívny* charakter majú príčiny, ktoré súvisia spravidla s nedostatočným prepojením osobných a spoločenských záujmov. Jednotlivec si mnohokrát ani neuvedomuje, že socializmus ponúka skutočne reálne možnosti pre to, aby zosúladił svoje potreby a záujmy so záujmami a cieľmi spoločnosti. Pod vplyvom malomeštiackych predsudkov a konzumného prístupu k životu často zacieľuje svoju aktivitu na rozmnožovanie materiálnych statkov a nevidí v nej prostriedok rozvoja vlastnej osobnosti. V inom prípade sa postaví na pozíciu vonkajšieho pasívneho pozorovateľa a dištancuje sa od všetkého, čo sa priamo netýka jeho osoby. Podstata týchto — pomerne často sa vyskytujúcich negatívnych — javov spočíva v tom, že napriek osvojeniu ideí marxizmu-leninizmu a komunizmu na teoretickej úrovni, v každodennom vedomí sa ešte celkom nevžila nová škála hodnôt a hodnotových orientácií, ktorú ponúka socializmus a ktorá sa tak zásadne odlišuje od všetkých predchádzajúcich systémov hodnôt, vyrastajúcich na báze triednych antagonistických spoločenských vzťahov. Kvalitatívna prestavba hodnotových orientácií je zložitým a dlhodobým procesom. Rozhodne k nej nedochádza na základe bezprostredného zrkadlového obrazu spoločnosťou deklarovanej sústavy hodnôt. Je výsledkom zložitého prepojenia objektívnych a subjektívnych faktorov, rezultátom vedomého racionálneho prijatia určitej hodnoty, ale i pôsobenia mimoracionálnych — emocionálnych, vôľových, náladových i podvedomých momentov. Keďže hodnotová orientácia ako regulátor konania osobnosti, ako všeobecná hodnotovo-imperatívna zameranosť jej vedomia zahŕňa v značnej miere i túto subjektívnu zložku, dosiahnutie jej kvalitatívneho posunu si vyžaduje sústredené úsilie a mimoriadne citlivý prístup. Relatívne málo využívané v tomto smere je socialistické umenie (ktoré je podľa nášho názoru schopné dosiahnuť

práve v tejto rovine psychického a emotívneho sveta individua veľkú účinnosť), ktoré disponuje mnohými prostriedkami ako zdôrazníť najväčšiu devízu socializmu, ktorá spočíva v emancipácii osobnosti a v možnosti jej všestranného rozvoja, ako demaskovať falošnosť ilúzie separatizmu a pokojného života v ústraní, ako odhaľovať plytkosť a nehumánnosť orientácie na modus „mat“ pred modom „byť“, ktorého podstata je v skutočne aktívnej účasti na živote spoločnosti a tým na rozvoji vlastnej osobnosti.

Pri dôkladnejšej analýze sa nám odkryjú aj *objektívne* príčiny nedostatočného rozvoja sociálnej aktivity. Nejde o javy, ktoré sú vlastné podstate socialistického spoločenského systému, ale vznikajú skôr nedôsledným uplatňovaním socialistických princípov v praktickom živote. Na jednotlivca môžu v tomto zmysle negatívne pôsobiť napr. nedostatky v aplikácii zásad socialistickej demokracie zo strany spoločenských orgánov a organizácií, čo sa prejavuje napr. v nerešpektovaní kritiky smerom nahor. K podobným dôsledkom môže viesť aj porušovanie a obchádzanie socialistických zákonov a zásad socialistického spolunažívania, ako je protekcionárstvo, ale aj nedostatky v organizácii práce a v riadiacej sfére, ktoré plodia nezdravú byrokráciu. Ak osobnosť pri svojej spoločenskej činnosti narazí na podobné „neduhy“ môže to v nej vyvolať pocity bezmocnosti voči nim a nepriaznivo ovplyvniť intenzitu i šírku jej angažovanosti v spoločenskom živote. Odstránenie týchto negatívnych javov z našej spoločnosti preto tiež prispeje k ďalšiemu rozvoju sociálnej aktivity. Na tomto mieste však treba opäť ukázať na to, že ich vylúčenie zo spoločenskej reality sa môže podstatne urýchliť práve aktívnou účasťou každého člena spoločnosti v boji za ich eliminovanie.

V súvislosti s poznaním významu sociálnej aktivity pre všestranný rozvoj osobnosti sa nevyhnutne musíme zaoberať otázkou, kde hľadať najefektívnejšie prostriedky aktivizácie všetkých členov spoločnosti. Ukázali sme už na potrebu dôsledného a premysleného ideovo-výchovného pôsobenia, no súčasne si treba plne uvedomiť jeho ohraničené možnosti, pretože sa obracia len na jednu stránku vedomia osobnosti. Problém výchovy k sociálnej aktivite však úzko súvisí aj s otázkou osvojovania si hodnôt a hodnotových orientácií, s problémom formovania a kultivácie morálnych potrieb, s problémom interiorizácie morálnych noriem. Práve nedostatočné poznanie zákonitostí a mechanizmov týchto procesov spôsobuje ťažkosti v cieľavedomom pôsobení na vedomie osobnosti. No najnovšie vedecké poznatky v oblasti psychológie postupne odkrývajú určité možnosti. V tomto zmysle sú mimoriadne dôležité a podnetné práce sovietskych psychológov Rubinštejna a Leontieva, ktorí sa okrem iného zaoberajú mechanizmami pôsobenia činnosti na rozvoj motivačnej časti individuálneho vedomia. Leontiev napr. rozlišuje nižšie motívy činnosti, ktoré nazýva situačnými a motívy vyššieho stupňa, ktoré vyjadrujú celkovú orientáciu osobnosti. Súčasne

odhalil, že situačné motívy (ktoré prevládajú v ľudskom konaní) môžu viesť a spravidla vedú ku vzniku a rozvíjaniu vyšších motívov. V súvislosti s problémom rozvoja sociálnej aktivity môžeme aplikovať tento poznatok v tom zmysle, že osvojenie si sociálnej aktivity ako vnútornej potreby môže byť výsledkom činnosti, ktorá bola pôvodne zameraná na iný cieľ. Z tohto poznania jednoznačne vyplýva nevyhnutnosť využívať v súčasnej etape budovania socialistickej spoločnosti v plnej miere i nižšie formy motivácie sociálnej aktivity, ako je napr. diferencované finančné ocenenie rozdielných stupňov množstva i kvality práce. Takáto, pôvodne materiálne motivovaná aktivita môže v priebehu samej činnosti postupne prerásť v návyk, vo vnútornú potrebu osobnosti.

\*\*\*

Výskum sociálnej aktivity, hľadanie a uplatňovanie spôsobov jej rámcovania, usmerňovania a rozvíjania tvorí nevyhnutnú súčasť procesu formovania socialistickej osobnosti a predstavuje naliehavú úlohu, pred ktorou stojí naša spoločnosť v súčasnosti. Veď z tohto hľadiska je rozvoj všetkých foriem sociálnej aktivity predpokladom dôsledného naplnenia odkazu klasikov marxizmu-leninizmu k otázke konečného cieľa socialistickej a komunistickej spoločnosti, ktorým je rozvoj osobnosti, uplatnenia jej tvorivých síl.

#### LITERATÚRA

1. MARX, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z r. 1848. In: Marx, Malé ekonomické spisy. Bratislava 1971.
2. JAROSZEWSKI, T. M.: Osobnost a společnost. Praha 1975.
3. BODNÁR, J.: Veda — technika — člověk. In: Filozofia 1972, č. 3.
4. DANEV, P.: Mnohostranný rozvoj osobnosti a nevyhnutnosť komplexného prístupu k jej výskumu. In: Filozofický časopis 1976, č. 1.
5. ANUFRIJEV, J. A.: Social'naja rol' i aktivnost' ličnosti. Moskva 1971.

#### СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ И МНОГОСТОРОННЕЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Магда Голубова

Автор статьи указывает на значение социальной активности и социальной ответственности для всестороннего развития личности. Социальную активность она определяет как целеустремленную преобразовательную деятельность общественного значения, которая способствует позитивному изменению объективной действительности в направлении дальнейшего прогресса.

Исходя из данного Марксом определения человека на основе его деятельной

сущности, практико-преобразовательного отношения к окружающей реальности, автор экстраполирует эту мысль на социалистическую личность как новое качество в процессе развития и эмансипации сущностных сил человека. В социальной активности она видит основное онтологическое определение социалистической личности. Автор подчеркивает необходимость гармонической взаимосвязи различных видов деятельности и рассматривает проблему социальной ответственности. Она вскрывает возможные причины (субъективные и объективные) недостаточной ступени развития социальной активности на современном этапе строительства социалистического общества и ищет пути ее направления и дальнейшего развития.

## SOZIALE AKTIVITÄT UND DIE VIELSEITIGE ENTFALTUNG DER PERSÖNLICHKEIT

Magda Holubová

Die vorliegende Arbeit weist hin auf die Bedeutung der sozialen Aktivität und sozialen Verantwortung für eine allseitige Entfaltung der Persönlichkeit. Soziale Aktivität wird als eine zielbewusste, umbildende Tätigkeit von gesellschaftlicher Bedeutung bestimmt, die eine positive Veränderung der objektiven Wirklichkeit in Richtung eines weiteren gesellschaftlichen Fortschritts unterstützt.

Aufgrund der Marxschen Definition des Menschen, die auf seinem tätigen Wesen, seinem praktischen, umbildenden Verhältnis zur Realität begründet ist, extrapoliert die Verfasserin der vorliegenden Studie diesen Gedanken auf die sozialistische Persönlichkeit als einer neuen Qualität im Prozesse der Entfaltung und Emanzipation der Wesenskräfte des Menschen und sieht in der *sozialen Aktivität seine grundlegende ontologische Bestimmtheit*. Sie betont die Notwendigkeit einer harmonischen Verknüpfung verschiedener Tätigkeiten und umgrenzt das Problem der gesellschaftlichen Verantwortung. Weiters werden die möglichen Ursachen der (subjektiv und objektiv) ungenügenden Stufe der Entfaltung der sozialen Aktivität in der aktuellen Etappe des Aufbaus der sozialistischen Gesellschaft enthüllt und Wege ihrer weiteren Entfaltung gesucht.